

6. Bemærkninger over Alheden og dens Colonier,
af Fr. C. Carstens, Præst paa Colonien.
Viborg, 1839. 137 S. 8.

Historisk Tidsskrift, Bind 1. række, 1 (1840)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_1rk_0001-PDF/hto_1rk_0001_96143.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=96143>

pdf genereret den : 28/5-2008

gientoges disse kirkelige Høitideligheder lige til 1794. Men i dette Aar blev Donatianskirken i Revolutionsstormen ødelagt; dog reddedes Helgenstrinet, og flottedes til Kirken St. Sauveur. *)

6. Bemærkninger over Alheden og dens Colonier, af Fr. C. Carstens, Præst paa Colonien. Viborg, 1839. 137 S. 8.

Saa steldent det er, i de sildigere Aar, da denne en Tid temmelig yndede Deel af vor Literatur finder saa Dyrkere, at see den beriget med et egentlig topographisk Skrift af nogen Fuldstændighed: saa meget mere maa det interessere os, at møde en Forfatter, der med Kyndighed har behandlet en til dette Fag hørende Materie; og endskiondt det foreliggende Skrift ikke vedrører en saadan Egn af Landet, hvis Beskrivelse kunde yde noget Bidrag til ældre Tidens Historie og Forsatning, eller til den danske Folkeskildring: saa har det derimod en eendommelig Interesse ved at skildre den sildigste, overhovedet i den nyere Tid (efter Christian II.) eneste egentlige Colonisation, som har fundet Sted i Danmark. Den overalt i Landet nofsom navnkundige jydsk Alhed er overhovedet dog saa lidt bekjendt, hvad dens Naturbestaffenhed, Agerdyrkning og Indbyggernes Tilstand angaaer; de her vedrorte Omstændigheder ligge vor Tid saa nær, og staae i Forbindelse med saamange lands- og stats-oekonomiske Materier, Sylland vedkommende: at et Skrift som dette bør og maa vinde Opmærksomhed, saavel hos Historikeren og Statistikeren, som hos vedkommende Embedsmænd og Auctoriteter.

Skriftets første Afdeling (S. 1—44) er den egentlig historiske. Her berettes, efterat først Alhedens naturlige Beskaf-

*) Denne Kirke afbrændte, i Følge Vereining i Tidenderne, i Sommeren 1839. Dog skulle de fleste gamle Malerier være reddede; om ogsaa Carls Helgenstrin og det gamle Billede der skulde forestille ham — vides ikke.

fenhed, Veligheden og Størrelse ret anstueligt ere skildrede, Colonisationens Begyndelse, Udførelse, Hindringer og Resultater. Jyllands Heber og Hebenatur savner endnu en ordentlig, fra en naturkyndig Geographs Haand udgaaet Beskrivelse. Ethvert Bidrag hertil maa være os kjær; og er endog denne Forfatters Skildring af Alheden hverken fuldstændig, eller egentlig geognostisk, saa berører den dog adskillige lidet bekendte Omstændigheder ved denne Egn; s. Ex. de interessante Hedesyn, hvis tre forskellige Arter (hvoriblandt ogsaa den virkelige *Fata morgana*) beskrives S. 8, 9; og Hedebranden, hvis Slutningsmaade, naar det endnu er muligt at anvende den, omtales S. 40, 41. Dgsaa Alhedens Grændser og Udstrækning, ikke som de, jævnlig urigtigen, angives i Bøgerne, men som de fra Arilds Tid bestemmes i Egnen selv ved daglig Talebrug, findes nøiagtigere end ellers angivne S. 5. Alheden ligger nemlig deels i Viborgs, deels i Aarhus-Stift, og udgjør en Deel af Lynggaard- og af Fiends-Herred, eller Strøget imellem Hagebro, Vedhoved, Knudstrup og Boielund — en Landstrækning, $2\frac{1}{2}$ Mil lang og $1\frac{1}{2}$ Mil bred, som ved Sognene Karup og Refen stilles fra Ribe Stift. Af denne hele Strækning er, efter Forf.s Mening, (S. 5) Dalen ved Narestrup det eneste Sted, som i Fortiden har været skovbegroet (hvilket udgravne Stammer og Rødder endnu vise Spor af); hvorimod den hele øvrige Alhede fra Arilds Tid hverken har havt Skov eller Agerland. Rundt omkring „Foden“ af den meget høit liggende Alhede er det derimod ikke usædvanligt, at „mægtige Ege og Fyrre“ endnu opgraves af Jorden. At der hist og her paa denne Hede findes Gravhøie omsprede, og at i Særdeleshed et Strøg af sammes østlige Side, nemlig der, hvor man giennem dybe Dale eller Kloster i Høislettens Straaning skuer ned til Halsø Sø, er ligesom omkrandsset med Gravhøie: kan, efter Anm.s Mening, heller ikke omstøde den Mening, at Alheden aldrig har været dyrket, naar Jordbundens Beskaffenhed, og andre Kiendetegn, i øvrigt bestyrke det.

Forfatterens historiske Beretning S. 10 o. ff. om denne jydste Hede-stræknings Colonisation under Frederik V. Regiering (1759—61) er vel for en Deel noget fuldstændigere, end hvad

man paa adskillige andre Steder finder anført om denne Sag; og meddeeler et og andet Aetstykke, eller Uddrag af saadanne, som andensteds savnes. Imidlertid vilde der upaatvilelig være endeel endnu at finde og tilfoie, naar Coloniernes Historie fuldstændigen skulle beskrives, hvortil det synes, at Stedet her havde været det mest passende. De bedste, lærerigeste og fuldstændigste Efterretninger, som hidtil havdes saavel om Alheden, som om Randballeheden, og de jydse Hedecolonier overhovedet, ere upaatvilelig den af Professor C. Muffen og Landinspecteurerne Selmer og Rynde i Muffens Annaler, 3die Bd. (1802. S. 98—202) meddeelte historisk-oeconomiske Beskrivelse. [Udtog heraf ere meddeelte i Begtrups Beskr. over Agerd. i Jyll. III. 286—96; og om Randballeheden i Beile Amt I. 307—17]. Anm. kan ikke med Bestemthed sige, om Hr. Carstens har benyttet disse interessante Bidrag til Hedernes Historie; det synes derimod som han har havt enkelte utrykte Documenter til Brug ved sit Arbeide. Til de trykte Kilder, hvilke det synes at Forfatteren ikke har havt ved Haanden, hører uden Tvivl ogsaa Pontoppidans og Hoffmanns D. Atlas. Her findes IV. Bd. S. 509—16 en god historisk-statistisk Oversigt af Coloniernes Tilstand som den var fra 1760—67, der noiere kan oplyse adskillige af Hr. Carstens berorte Omstændigheder. Denne beretter saaledes, at hele Antallet af de indkaldte eller, som man snarere kunde sige, hvervede *) psalziske Colonister var 965 Mennesker, der udgjorde 265 Familier. Forfatteren beretter vel, at deres Tal efterhaanden betydelig formindskedes, da nogle Misfornioiede og Ustyrlige frivilligen drog bort, Andre sendtes ud af Landet; og endeel af begge hvervedes til Rusland, hvor de bidrog til at befolke den blomstrende Coloniestad Sarepta; han anfører imidlertid ikke, hvor stort deres

*) Man havde overdraget en tituleret dansk Legationsraad Moritz i Frankfurt, at skaffe de Nybyggere, man ønskede, tilveie; og betalte ham en Louisd'or for hver Person. Sam var det naturligvis ligegyldigt, hvad Slags Folk der meldte sig; og saaledes blandede sig en stor Deel Landstrygere, Deserteurer og Kietringer af adskillige Nationer med brave, men for det meste fattige psalziske og Erlachste Bønderfolk.

Antal var, som bleve tilbage. Dette finde vi nøiagtigen angivet i D. Atlas; nemlig at den 1ste Jan. 1763 var der i Alhedens 6 tydske Colonier i Alt bosat 214 Familier, der udgjorde 849 Personer. 3 Jun. 1763 formindstedes Antallet til 101 Familier, da de øvrige for det meste drog til Rusland; og ligeledes 1765 udvandrede igien 53 Familier; saaledes at der 1767 vare kun 54 tydske Familier tilbage; derimod vare endeel Gaarde og Huse besatte med danske Nybyggere, og samtlige Colonister paa Heberne angives i bemeldte Aar at være 90 Gaardmænd og 7 Huusmænd, i Alt 421 Personer. Endeel af disse Gaarde laae dog udenfor den egentlige Alhede, hvis Tilstand nærværende Skrift gaaer ud paa at skildre — et Kirkesogn, der udgjør de to Coloniebyer: Havredal og Grønhoi, med 58 Gaarde og 25 Huse, foruden Præstegaarden; og det hele Areal er styldsat til noget over 68½ Tde. Hartkorn. — En mere kostbar Jordbund gives ikke i Danmark; og knap nogen slettere under Dyrkning. Det mindste er endnu, at man regner Besøftningen ved Alhedens Colonisation i A. 1760—65 til over 300,000 Rdlr. *). De efter den Tid af Staten aarliggen i 75 Aar paa Colonierne anvendte Summer og det lidte Tab ved ubetalte Renter og Afgifter m. m. stiger maaskee, forvandlede til Capital, til en ligesaa stor eller større Sum; og hvad er Resultatet af disse bortdøde Capitaler, undtagen den dyrt købte Lære: hvorledes man ikke skal anlægge Hebecolonier? — det sørgeligste, som Menneſtevennen og Statsøeconomen kan finde i Danmark! — For en i 80 Aar af Statens Formue tilsat Capital paa meer end en halv Million, har man paa disse Heber fremkaldt to hele Generationer af for det meste forarmede, i de ringeste Aar levende, eller endog noblidende Menneſker, hvis hele Existens, saaledes som den af vor Forfatter overhovedet beskrives, uden Tvivl er den usselste, som man i nogen Egn af Danmark vil kunne paavise hos Almuen.

*) Thaarups danske Statistif. 1794. S. 530. „Man vilde maaskee undsee sig ved at nævne hvor høit den Sum, med Renter og Renters Renter, er løbet op, som Heberne have kostet, om man kiendte den.“
Dluffen anf. St. S. 121.

Den hele landoekonomiske Skildring, Forfatteren (S. 45—134) giver af Coloniemenighedens Tilstand, og som er den vigtigste og mærkeligste Deel af Bogen, er i høieste Grad sørgelig og nedslaaende; thi dens forud fremstillede Resultat, som klart nok belyses, er intet andet end dette: „at det Aar for Aar gaaer mere tilbage med denne Menighed; og at Coloniien, i det hele taget, arbejder paa sin egen Dødelæggelse og Undergang.“ Denne bedrøvelige, længe tilforn begyndte Synken er især dog indtraadt i Perioden fra 1818 til 1837. For med eet Blik at overfsue dens hele sørgelige Stikkelse, behøver man kun at kaste Blik paa den af Forfatteren S. 58 meddeelte Tabel. Denne viser at Folkemængden paa Alheden, som 1768 var 233 Mennesker, 1818 var steget til 409 og 1837 til 518 Mennesker; men at paa samme Tid var Forholdet imellem begge de sidste Aar, i Henseende til Coloniernes Dyrageiendom og Udsæd, følgende: 1818 eiede de 35 Heste, 222 Stude, 157 Køer og 1095 Faar; 1837 (med over 100 Mennesker flere) een Hest, 165 Stude, 86 Køer og 696 Faar. 1818 var Udsæden af Rug, Byg og Havre tilsammen 642 Tønde — 1837 kun 458 Tønder! — Denne Kiendsgierning er nok for at begribe, at det ei er uden Grund, naar Forfatteren antager det at være uundgaeligt for Coloniierne paa Alheden: „at inden føie Tid ville de til en saadan Grad være satte tilbage, at Mangel og Elendighed ville staae for hver Mandes Dør, hvis der ikke i Tide med Kraft arbeides imod den alt mere og mere om sig ædende Kræftskade.“ (S. 59).

Alle de samvirkende Aarsager til denne Coloniens sørgelige og beklagelige Forsatning, har Forfatteren fremstillet med en Klarhed og Grundighed, der endog maa falde den i Landoekonomien ganste fremmede Læser tydeligt i Sinene. Det er Aarsager, som begynde lige fra Coloniernes Anlæg — et af de ufornuftigst indrettede Foretagender af lignende Art, man kan læse om — og uafbrudt vedvare og fortsættes lige indtil nærværende Tid*). Alt det maa gaae en saa u hensigtsmæssig, saa urimelig anlagt, til sig selv overladt Colonié, hvis Beboere

*) Jvf. ogsaa Dlusfen anf. St. S. 120—22.

huusholde saa ilde, som det her beskrives, meget slet: er heller ikke mere end man kan vente sig. At de tre betydelige kongelige Skovplantninger, (Steendalgaard, Ulvedals og Frederiksplantagen, tilsammen 1230 Tønder Land) i Følgeden Skildring, Forfatteren giver af samme p. 36—38, synes at være det eneste, som vil lykkes paa hele Alheden: er vel i det mindste en behagelig Undtagelse; men det formindsker ikke det sørgelige Indtryk, som Skildringen af en Menighed paa 500 Mennesker efterlader, hvilke — vist nok langt mere ved Statens, end ved deres egen Skyld — efterat have med deres Forfædre i 80 Aar fristet en kummerlig Tilværelse, der har kostet Statens Finantser meer end en halv Million, nu gaar Bettelstaven imøde. Saaledes er Billedet, som den nyeste fuldstændige Skildring i det 19de Aarhundrede giver os af Alheden og dens Beboeres Tilstand. Anm. troer paa Grund heraf, at Skriftets Natur og Indhold er af den Art, at det i høj Grad fortjener og maa vække alle Bedkommendes Opmærksomhed. h.

7. Præstøe Amt; beskrevet efter Opfordring fra det kongelige Landhuusholdnings-Selskab, af D. D. Lütken. Kiøbenh. 1839. 368 S. 8vo.

Det gavnlige Foretagende, at foranledige Udarbejdelsen, efter en vis Eenhed og Plan, af oeconomiske Beskrivelser over Danmark, efter Amtene, som det kongelige Landhuusholdnings-Selskab begyndte i Aaret 1826 med Beile Amt, er vel endnu ikke ganske nær ved at være sluttet. Dog ere nu, med de tre ny-ligen næsten samtidigt udfomne Amtsbeskrivelser, af Danmarks 19 Amter i Alt 13 beskrevne. Vi tør saaledes sikkert vente, at Selskabet ikke vil betænke sig paa at fortsætte og slutte et Foretagende, hvis Udførelse vel har været meget forskiellig, og ikke allevegne lige heldig; men om hvilket hverken Deconomen, Statistikeren eller Historikeren for Alvor vilde kunne antage, hvad Hr. Lütken i Begyndelsen af sin korte, men meget læseværdige „Prolog eller Epilog“ fremsætter som ironisk Tvivl: